

Ernest Mandel

Östtysk kommunist fördömer byråkratin

Om Rudolf Bahros Alternativet

Från *Inprecor*, nr. 13, new series, 29 september 1977 *

Alternativet av Rudolf Bahro¹ är det viktigaste teoretiska arbete som kommit från de länder som har avskaffat kapitalismen sedan Leo Trotskijs [Den förrådade revolutionen](#). Från Milovan Djilas' svaga [Den nya klassen](#), över Jacek Kurons och Karol Modzelewskis [Brev till polska kommunistpartiet](#), den förre ungerske premiärministern Hegedüs' skrifter om byråkratin, de "liberala" tjeckoslovakiska kommunisternas böcker, Pole Brusz's arbeten och fram till Roy Medvedevs *Låt historien döma*, så är utvecklingen fram till Rudolf Bahro slående och obestridlig.

Rudolf Bahro arbete knyter ihop tre olika trådar av vår tids tänkande och handlingar. Det är sammanvävt av trådar från tre olika källor.

För det första den praktiska erfarenheten av anti-byråkratiska rörelser, som nu är oerhört mycket rikare än i början av 1950-talet. Pragvårens vindar och de polska arbetarnas revolt i de baltiska hamnarna förnimms i Bahros analys.

Sedan har vi det internationella marxistiska tänkandets framsteg och motsättningar under de senaste tjugo åren. Bahros arbete genljuder av efterdyningar från polemiken mellan stalinisterna och de jugoslaviska kommunisterna, den sino-sovjetiska polemiken, den västerländska revolutionära marxismens blomstring särskilt efter maj 1968, den internationella debatten bland marxister om "Sovjetunionens karaktär" och debatterna om eurokommunismen.

Slutligen är Bahro också en produkt av den tyska teoretiska traditionen, en tradition som har försvagats, men inte släckts, av den tyska arbetarrörelsen tragiska öde under de senaste fyrtiofem åren, först dess strypning av Hitler och Stalin, sedan dess mödosamma kamp mot en andra våg av strypning, orsakad av en kombination av integration och förtryck i väst och förtryckande byråkratisk förstening i öst.

Detta att det markerar den tyska marxistiska teoretiska traditionens återfödelse i Östtyskland är måhända den första viktiga lärdom – och en källa till stor glädje – som måste dras av publiceringen av detta häpnadsväckande arbete. Vi kan vara säkra på att ekona av denna pånyttfödelse kommer att genljuda under en lång tid. De kommer att väcka stor glädje bland de som är emot utsugning och förtryck av människan i alla dess former. Och de kommer att framkalla tårar och tandagnisslan på många håll, inklusive några oväntade sådana.

Det är just Bahros gedigna teoretiska arv – marxismens bästa traditioner, från Marx själv och hela Marx, inte bara de ekonomiska arbetena – som ger *Alternativet* en historisk, nästan "universell" dimension, en dragningskraft som varje marxist, varje revolutionär, och t o m varje humanist, mycket väl kan falla till föga för, trots det faktum att tvivel, befordrat av kritiskt sinne, måste uppstå vid olika tillfällen. Bahro själv ger inte efter för faran att missa skogen för alla träd. "Det djävulska ligger här för det mesta *inte* i detaljerna", skriver han, inte utan anledning. Det är det grundläggande problemet som intresserar honom över allt annat. Eftersom samhällena i Sovjetunionen, Östtyskland, Kina och Jugoslavien, trots att de störtat

---

* När det nedan ges 2 sidnummer, enligt modellen xxx / yyy så anger det första sidan i den tyska utgåvan och det andra i den svenska översättningen (bokupplagan).

¹ Rudolf Bahro, *Die Alternative - Zur Kritik des realexistierenden Sozialismus*, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt 1977. Svensk översättning 1979. På marxistarkivet: [Alternativet. Till kritiken av den reellt existerande socialismen](#).

kapitalismen, uppenbarligen inte har uppnått social jämlikhet, och eftersom vi uppenbarligen inte har att göra med klasslösa samhällen eller samhällen som försöker begränsa den sociala skiktningen, så uppstår två viktiga frågor: Är tillkomsten av ett klasslöst samhälle en utopi? Om inte, varför har det ännu inte sett dagens ljus i de östeuropeiska länderna?

Som god marxist besvarar Bahro den första frågan med ett kategoriskt "Nej". Och hans svar på den andra går direkt till problemets rot.

För Bahro är den yttersta källan till social ojämlikhet den samhälleliga arbetsdelningen, som låser fast en del av samhället i specifika uppgifter, knutna till reproduktionen av materiella resurser för hela samhället. (Detta begrepp är mycket bredare än begreppet kroppsarbete. Icke kroppsarbete kan vara lika enformigt och alienerande som kroppsarbete. Under vissa bestämda villkor kan manuell produktion vara lika kreativ och tillfredsställande för producenten som den verksamhet som bedrivs av forskare eller artister). Denna samhälleliga arbetsdelning innebär att endast en minoritet kan få tillgång till de verksamhetsområden som Bahro, liksom Hegel och Marx, kallar för det "allmänna arbetet" ("die Allgemeine Arbeit", i motsats till specifikt arbete), aktiviteter som medger att hela människans personlighet kan blomma ut.

I detta sammanhang använder Bahro två begrepp, "psykologiskt produktiv verksamhet" och "psykologiskt improduktiv verksamhet", som vid en första anblick kan framstå som "idealistiska", men som i verkligheten är djupt materialistiska.

Dessutom, genom att införliva en viktig dimension av den historiska materialismen i sin studie, den om den oupplösliga enheten mellan "produktion" och "kommunikation" i mänsklighetens *sociala* aktivitet, visar Bahro att all samhällelig arbetsdelning oundvikligen åtföljs av olika tillgång till information: uteslutande ofullständig, specifik och begränsad information till "producenter" i strikt bemärkelse; allmän och alltmer allsidig information till dem som ägnar sig åt "allmänt arbete".

Dessa två informationssystem som finns parallellt med de två grundläggande sociala aktiviteterna, skapar ända från första början då intelligensen börjar slå ut i blom, två system för att utbilda barn, en kvävande variant för arbetarbarn, en stimulerande för barn till privilegierade. Detta bidrar i sin tur kraftigt till att återskapa den sociala ojämlikheten (även om Bahro mycket väl förstår att man inte får generalisera detta fenomen och inte heller tillskriva det avgörande betydelse. För att återskapa ojämlikhet har de härskande klasserna institutionella och ekonomiska mekanismer till sitt förfogande, till vilka de ovan nämnda fenomenen helt enkelt måste fogas).

Den stora utvidgning av produktivkrafterna som åstadkoms av den industriella revolutionen och artonhundratalets kapitalism och det påföljande avskaffandet av den borgerliga privategendomen är följaktligen nödvändiga men inte alls tillräckliga förutsättningar för att införa det socialistiska samhället. Förutom en samhällelig merprodukt som är tillräckligt omfattande för att befrias från den materiella bas som gjorde förekomsten av de gamla privilegierade härskande klasserna oundviklig, krävs även systematiska och genomtänkta ansträngningar för att avskaffa den samhälleliga arbetsdelningen. Om denna arbetsdelning vidmakthålls eller till och med förstärks, vilket uppenbarligen är fallet i länderna i Östeuropa, då stelnar samhället halvvägs mellan klasssamhället och ett klasslöst samhälle. Roten till det onda, den byråkratiska diktaturens historiska betydelse, är alla de postkapitalistiska mekanismer och institutioner som upprätthåller *monopolet på administration och förvaltning* inom samhällslivets alla områden, monopol på "allmänt arbete" i händerna på en privilegierad minoritet.

Bahro omkastar således relationen mellan materiella privilegier och monoopolet på tillträde till förvaltning och administrativa funktioner som mekanistiska marxister i allmänhet har varit frestade att inrätta oberoende av historiska omständigheter. Han försöker även åstadkomma en

parallell ”omkastning” när han jämför förutsättningarna för *framväxten* av en ny härskande klass i ett klasslöst samhälle i sönderfall (vi skulle säga: under övergången från ett klasslöst samhälle till klasssamhället) med villkoren för *försvinnandet* av social ojämlikhet i det postkapitalistiska samhället (vi skulle uttrycka det: under övergången från det kapitalistiska till det socialistiska samhället).

Det är inte privilegierna som skapar monopolet, utan monopolet som skapar privilegier. Vi anser att Bahro har helt rätt på denna punkt, att han i detta avseende helt enkelt upprepar vad Rakovskij, Trotskij och andra bolsjevikledare oavbrutet upprepade under 1920- och 1930-talen (även om Bahro inte verkar ha läst alla deras verk).

Det var inte på grund av att de ville försvara redan förvärvade materiella privilegier som den stalinistiska apparatens höjdare ”konspirerade” för att politiskt expropriera arbetarklassen. I stället är det tack vare att de exproprierade arbetarklassen politiskt, och därmed eliminerade varje möjlighet till masskontroll över distributionen, som de så småningom kunde tillägna sig allt orimligare materiella privilegier och skapa institutioner som gör det möjligt för dem att bevara och reproducera både maktmonopolet och privilegierna.

Ett imponerande fördömande av byråkratin

Det är när det gäller behandlingen av frågan om Sovjetunionens karaktär som Bahros överlägsenhet över de flesta ”revisionistiska” marxistiska teoretiker är tydligast. Bahro förkastar både tesen om ”statskapitalism” och den om den ”nya klassen”. Han återvänder till den ursprungliga leninistiska uppfattningen, som skiljer på tre stadier i det postkapitalistiska samhället: övergångsfasen, det socialistiska stadiet (kommunismens första stadium) och det kommunistiska stadiet. Bahro anser att Sovjetunionen, Östtyskland, och andra länder i den ”socialistiska lägret” fortfarande befinner sig i det första stadiet, övergångsstadiet, som han definierar med den något ”lärd” termen ”protosocialistiskt” (postkapitalistiskt men presocialistiskt).

Vi bör inte ägna oss åt hårklyverier. I grund och botten är detta samma uppfattning som revolutionära marxister försvarat i vått och torrt. Att Bahro har kommit fram till detta trots bristande tillgång till de rika diskussioner om denna fråga som har ägt rum både i väst och i oppositionskretsar i öst är ytterligare ett förvånansvärt uttryck för kapaciteten hos denna exceptionellt talangfulla marxistiska teoretiker.

Nära kopplad till en riktig definition av de östeuropeiska länderna sociala (samhälls-ekonomiska) karaktär är frågan om en kritisk vetenskaplig analys av byråkratins karaktär och dess exakta plats i det postkapitalistiska systemet som det fungerar i dessa länder.

Även om den formel som är så kär för stalinister av alla slag i alla östeuropeiska länder (”den reellt existerande socialismen”) utgör underrubrik till hans arbete, så tar Bahro kraftfullt avstånd från denna tes. Även i detta fall återvänder han till det marxistiska tänkandets ursprung. En ”socialism” med marknadsproduktion och penninghushållning, med löner som ”bestäms av kvantiteten och kvaliteten” av arbetet hos varje person (här citerar Bahro den berömda passagen i *Anti-Dühring* där Engels förnekar att det kan finnas en sådan ”socialism”) och med sociala orättvisor och växande monstruösa politiska inskränkningar är motsatsen till allt som den marxistiska traditionen definierar som socialistiskt. Naturligtvis kan definitioner modifieras efter behag. Man kan benämna en möbel som man sätter tallrikar på för en ”stol” eller man kan kalla en möbel som fungerar som fotstöd för någon som sitter framför en brasa eller tittar på tv för en ”säng.” Men om man använder ordet på det sättet, då måste man åtminstone erkänna att det samhälle som ”faktiskt” existerar i Sovjetunionen, Kina, Jugoslavien, och alla länder i den ”socialistiska blocket” *inte är* (eller är ännu inte) det samhälle av ”fritt associerade producenter” som Marx och Engels beskriver (alltför kort, tyvärr).

Det finns ingenting ”moralistiskt”, ”normativt” eller ”idealistiskt” med att ställa en definition

som härrör från en *vetenskaplig analys av sociala strukturer* (och inte etiska principer) mot en verklighet som den inte överensstämmer med. Man kan lika gärna fördöma de marxistiska historiker som korrekt förklarade att varken Kina eller Iran eller Etiopien, trots sin gradvisa integrering i den världskapitalistiska marknaden under den senare hälften av artonhundratalet inte karakteriserades av kapitalistiska produktionsförhållanden, för att vara ”moralister” eller ”normativa analytiker”. Tänkandet övergår inte från vetenskap till moraliserande idealism när den *noterar* denna skillnad – vilken är uppenbar – utan när den *nöjer sig med* att fördöma den utan att förklara hur verkligheten uppstod eller med vilka medel den kan förändras.

Bestämningen av byråkratin exakta plats i det postkapitalistiska samhället (eller det ”proto-socialistiska” samhället) *idag* utgör en av de mest framgångsrika och tilltalande delarna av Bahros arbete. Analysen är noggrann, men fördömandet är lysande. Många stycken kan citeras. Exempelvis:

Det efterstalinistiska apparatherraväldets samhällspolitiska roll i Sovjetunionen gentemot Östeuropa består i dag ... i att hindra folken i detta område från att närma sig socialismen. (s. 402 / 325).

Att ersätta den politbyråkratiska diktaturen är en socioekonomisk nödvändighet. (s. 306 / ???)

Det Sovjetunionen lider av i dag är det gamla ”befälsväsendet” apparatsjik- och natsjalnik-fofoget, där bondelandets gamla patriarkat och den industriella despotins nya patriarkat har legerats med en partidisciplin och stelnat till ordenslydnad. (s. 267 / 217)

Precis så som vår pedagogiska vetenskap åter har upptäckt auktoriteternas traditionella samman-svärjning mot barnets självständighet och fantasi genom ”enhetliga fostrar-kollektiv”, så talar den politiska lärarkåren ner till sista dörrvakt *med en mun* till folket. ”Människor, för att ni ska förbli ovetande ska vi skola er” (Reiner Kunze). Massornas medvetenhet ”växer” ju mer deras demonstrativa konformitet växer. Där har vi det ”socialistiska samhällets” formella andliga liv: Det sanna och informella, vilket som tur är i allt mindre grad låter sig förtryckas, förblir privat. (s. 356 / 288-89)

Eller:

Slöseri och knapphet på materiella resurser för planen går hand i hand [med byråkratisk planering]. (s. 183 / 149)

Man måste tacka Edward Gierек för den ärlighet med vilken han sammanfattade våra samhällsproblem efter den polska decemberkrisen, till parollen: ”Ni ska jobba bra och vi ska regera bra!” (s. 207 / 169)

Listan kan fortsättas:

Planeringens byråkratiskt-centralistiska form präglar ”uppdragsutdelningens” mekanismer. Toppen föredrar att bara ta emot passiv faktainformation och ”frågor” nerifrån. Själv delar den ut aktiva plikt-informationer. Människorna får av princip inte själva söka uppgifter, inse och ta upp problem, utan dessa anvisas dem som plikter. På samma sätt delar man ut medel efter en kalkyl som ju längre den är desto mer går ut på en ransonering till det mest nödvändiga. (s. 252 / 206)

Det är nödvändigt att ”utan pardon dra en skiljelinje mellan lojaliteten till den ickekapitalistiska basen och lojaliteten till den föråldrade överbyggnaden.” (s. 411 / 325)

På grund av vår överbyggnads karaktär är det i regel så, att länge lagrade brännbara ämnen ”plötsligt” flammor upp, eftersom de allt skarpere motsättningarna inte har några organ där de kan ventileras i god tid. Till och med i Tjeckoslovakien (där man kunde ana en hel del 1966/67) blev tempot, bredden och djupet överraskande. (s. 397 / 321)

Möjligheterna till oppositionell aktivitet har ökat betydligt på senaste tiden (Helsingfors och de europeiska kommunistpartiernas Berlin-konferens). (s. 295 / 320)

Uppgiften består i att på ett grundligt offentligt sätt, utan konspirationer, utveckla en socialistisk modell som ett alternativ (till den befintliga modellen). (s. 359 och 405 / ???)

Detta är ett litet urval som skulle kunna utökas.

Den politiska revolutionens sociala innehåll

Några av citaten ovan kan ge intryck av att Bahro anser att revolutionen i de byråkratiserade arbetarstaterna bör inskränkas till överbyggnaden. Men det är helt klart inte fallet. Även i denna fråga befinner sig Bahro inom ramen för den mest omisskännliga marxistiska ortodoxi. Samtidigt som han korrekt kräver att den icke-kapitalistiska basen i dessa stater skall bevaras och förstärkas, uppfattar han, just på grund av sin övergripande marxistiska analys, att den kommande revolutionen kommer att göra radikala förändringar vad gäller såväl infrastrukturen som överbyggnaden och att den framför allt kommer att förändra relationerna mellan de två.

Bahro bidrag på detta område är rikt och imponerande, men i slutändan är det mindre originellt än det kan verka vid en första anblick. Det som är mest slående i hans programmatiska analys – ”alternativet” som ger arbetet dess titel – är dess nära släktskap till bilden av den ”socialism vi vill ha”, som revolutionära marxister har utarbetat i de industriellt utvecklade kapitalistiska länderna. Detta kan ses genom att undersöka de centrala punkterna i detta ”alternativ”:

1. Generalisering av ett system för självförvaltning och självadministration, tänkt som en process innefattande reproduktions *alla* delar (s. 523 / 424) och strukturerad kring en sammanslutning av kommuner, baserad (även om detta är inte helt klart) på råd (*Räte*). (s. 528-531 / 428 ff)
2. En radikal kamp mot den vertikala arbetsdelningen, en kamp inriktad på två viktiga områden: en radikal minskning av varaktigheten av mekaniskt och enformigt arbete (”psykologiskt improduktivt” arbete), särskilt genom att tjänstemän i massiv skala får utföra arbete och tjänster i industrin under ett visst antal timmar varje vecka. (Bahro erbjuder följande, ganska betydande, uppgifter om den sociala strukturen i Östtyskland: 3 miljoner arbetare i produktionen, 1 miljon kadrer i universitet och fackskolor, 4 miljoner tjänstemän) (s. 504 / 408); generalisering av universitets- och högskoleutbildning, det vill säga en förlängning av den obligatoriska utbildningen till 23 års ålder. (s. 334-5 / 273) ²
3. En generaliserad övergång till att beräkna ekonomiska planmål och resultat i arbetstid istället för priser, för att göra fördelningen av den samhällsliga produkten mellan konsumtionsfonder och ackumulationsfonder mer transparent. (s. 517-520 / 418-421.) Bahro fastställer också tydligt sambandet mellan denna metod för att beräkna planen på basis av mängden arbetskraft och den ”faktiska åtgången av individuell tid” av producenterna; detta skapar en tydlig och generell dynamik av samhällsekonomiska framsteg som är mätbar för varje individ. Låt oss tillägga att ett *dubbelbokföringssystem*, i både arbetstid och priser, kommer att bli nödvändigt så länge ekonomin förblir knuten till den internationella kapitalistiska ekonomin och så länge det monetära systemet för ersättning finns kvar.
4. Ett radikalt avskaffande av enskilda arbetsnormer och ackord, av uppenbara skäl som vi inte behöver gå in på. (s. 462-68/373-78) Bahro visar också att ”besparingar” från sådana arbetsnormer inte ens brukar kompensera för förlusterna i produktionen till följd av anställning av tidsstudiemän som inte deltar i produktivt arbete i egentlig mening.
5. Harmonisering av reproduktionen, särskilt genom att kraftigare betona enkel reproduktion, reparation av maskiner, verktygsunderhåll, besparingar på råvaror och energi, och en radikal omvandling av ”tekniska innovationer”, där målsättningen att verkligen förbättra konsumenten-

² För att undvika att alienerat arbete ger upphov till alienerande och alienerad fritid, insisterar Bahro på vikten av en utbildning för alla barn som är inte bara fysisk och teknisk utan även vetenskapligt-filosofisk och estetisk.

ternas livskvalitet bör vara överordnad tidsbesparing vid produktionen. (s. 512-513/414-15)

6. Ett radikalt avskaffande av alla materiella privilegier, särskilt sådana som rör utövande av vissa funktioner och ges i form av nyttjanderätt eller fördelar i fråga om tillgång till materiella tillgångar. Samtidig minskning av löneklyftan, som visserligen inte är lika bred i Östtyskland som den är i Sovjetunionen. (s. 458-60/371-73)

7. Helt nya prioriteringar på området för konsumtion, inriktad på maximal mänsklig utveckling och inte en allt större ansamling materiella varor. (s. 485 / 399) Särskild prioritet ges åt utbildning och hälsa.

8. Allmän tillgång för alla medborgare till den stora mängden centraliserad information (särskilt med hjälp av datorer som medborgarna kan länkas till via telefon). Radikal eliminering av "statshemligheter" inom områden som gäller ekonomisk, politisk och kulturell information.

9. Ett radikalt avskaffande av alla hierarkiska strukturer som bygger på byråkratisk centralism. Dessa strukturer avskärmar det allmänna fenomenet med "underhuggare", som Bahro anser är ett av de viktigaste kännetecknen hos samhällena i de östeuropeiska länderna.

10. Ett radikalt angrepp på den patriarkala familjen. Här koncentrerar Bahro sin kritik mycket mer på de skadliga effekter som denna institution har på barn än på dess funktion i att förtrycka kvinnor. De två synsätten kompletterar uppenbarligen varandra och är inte på något sätt motsägelsefullt.

När borgerliga och småborgerliga kommentatorer (inklusive stalinister och socialdemokrater) har insisterat på den "utopiska" och även "demagogiska" karaktären hos dessa idéer, så har de därmed bara avslöjar sin egen brist på social realism och den konservativa desperationen i sitt eget tänkande, fångna i mentala konstruktioner som i bästa fall motsvarar artonhundratalets verklighet. Man kan riskfritt säga att Bahro förslag inte bara är icke-"utopiska" utan de överensstämmer också helt med de möjligheter som samtida produktivkrafter och strävanden hos hundratals miljoner människor erbjuder. Det viktigaste är att ett förverkligande av dem är en nödvändig förutsättning för att rädda mänskligheten från den materiella civilisationens undergång och ett nytt nedsjunkande i barbari.

En uppfriskande "global" vision

En liknande anmärkning gäller den andra positiva aspekten av Bahro analys, som är oväntad när den kommer från en östeuropeisk kommunistisk opposition: dess uttalat internationalistiska dimension. Vi säger "oväntad" eftersom de flesta östeuropeiska "dissidenterna", även vänstern, har reagerat på den stalinistiska typen av "proletär internationalism" (det vill säga identifieringen av "proletär internationalism" med blind underordning under sovjetbyråkratins intressen), genom att förespråka en nationalistisk eller halvt-nationalistisk inåtvändhet som inte bara är ytterst farlig utan också steril och verkningslös med tanke på de nuvarande samhälleliga krafternas tillstånd överallt i världen. Vi säger "oväntad" snarare än "övertäckande", eftersom en teoretiker som positionerar sig i traditionen av den klassiska tyska marxismen och har ett minimum av praktisk erfarenhet av ekonomisk förvaltning³ inte kan undgå att inlemma

³ 1952 blev Bahro kandidatmedlem i Tysklands socialistiska enhetsparti (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, SED), det namn som det östtyska kommunistpartiet antog när det slogs samman med det socialdemokratiska partiet i Östtyskland efter andra världskriget. Han blev en fullvärdig medlem 1954. Mellan 1954 och 1959 studerade han filosofi vid Humboldt-universitetet i Östberlin. Åren 1959 - 1960 deltog han aktivt vid kollektiviseringen av DDR:s jordbruk. Mellan 1962 och 1965 medarbetade han i vetenskapsfackförbundets nationella ledning. 1965-1967 var han redaktör för *Forum*, en tidskrift för ungdomar och studenter. Sedan 1967 har han arbetat i olika företag som ingenjör, specialiserad på projekt rörande industriell rationalisering och vetenskaplig arbetsorganisation.

ekonomins, politikens och de nutida sociala motsättningarnas globala karaktär i sitt tänkande. Flera aspekter av Bahro analys i detta avseende bör lyftas fram.

Rudolf Bahro inser den utopiska och reaktionära karaktären hos teorin att det är möjligt att fullborda bygget av socialismen i ett enda land, även om han inte uttryckligen hänvisar till denna kontrovers. Han förstår de politiska, sociala och ekonomiska påtryckningar som världsmarknaden utövar på takten och inriktningen av ackumuleringen i de östeuropeiska länderna. Han lägger fram en fängslande teoretisk analys av vad som ligger bakom den berömda teorin om "ekonomisk tävlan mellan de två systemen". En av de bilder som han använder sig av upprepar i själva verket vad Trotskij förutspådde för ett halvt sekel sedan: Denna "tävlan" liknar fabeln om kapploppningen mellan sköldpaddan och haren, där haren, trots sin överlägsna snabbhet, tvingas att notera att även efter tio "tekniska revolutioner" och hundra "nya konsumtionsvaror" närmar sig sköldpaddan redan mållinjen.

Bahro förstår också fullt ut allvaret i och den explosiva karaktären hos motsättningen mellan nord och syd, det centrala problem som underutvecklingen innebär för den socialistiska mänsklighetens framtid. I detta sammanhang pläderar han för att det är nödvändigt med rationell utbildning till förmån för solidaritet och icke-slösaktig användning av världens resurser; många "ekologiska" hänsynstaganden ingår i hans program.

Bahro har åtminstone en föräning om sambandet mellan arbetarrörelsens uppgång i Väst-europa och möjligheterna av revolutionära omvälvningar i de östeuropeiska länderna. "Pragvåren" som Bahro i viss mening är en naturlig produkt av, har redan skakat det östeuropeiska samhället i sin helhet. Förverkligandet av ett "alternativ socialistisk modell" i väst skulle mångfaldiga chockvågorna.

Men framför allt motsätter sig Bahro strikt varje rent defensiv eller ens likgiltig attityd gentemot Sovjetunionen från den kommunistiska oppositionens sida i Östeuropa. Han ser att den *grundläggande* funktionen för oppositionen i östra Europa är att "detonera" en liknande utveckling i Sovjetunionen. Och han anklagar helt korrekt den härskande byråkratin i Östtyskland och på andra håll, för att den, trots alla sina predikningar om "vänskap med Sovjetunionen", systematiskt framkallar spridning av anti-sovjetiska känslor inte bara bland massorna, men även inom delar av apparaten, känslor vars konsekvenser för freden i Europa kan bli katastrofala i händelse av en segerrik politisk revolution.

Även om vi inte accepterar alla utgångspunkter i Bahro analys när det gäller detta, står det klart att den innehåller en stor kärna av sanning.

Två stadier i byråkratins historia?

Sammanfattningsvis måste viktiga delar av Bahro bok bedömas positivt. Men en positiv bedömning kan inte göras av hela hans analys, långt därifrån. *Detta är inte en trotskistisk, revolutionärt marxistisk bok.* Den innehåller väsentliga brister, mycket allvarligare än teskeden tjära i tunnan med honung i det ryska ordspråk som återges av Lenin. I själva verket är en central del av "alternativet" i grund och botten ogiltigt.

Förklaringen till detta motsägelsefulla fenomen – att en författare med Bahros stora talang och klarsynthet inte har lyckats utveckla en korrekt *övergripande uppfattning* om sambandet mellan stridande sociala krafter i öst och väst – kan reduceras till konstaterandet att Bahro lider brist på information (både när det gäller fakta och teori). Det är helt enkelt omöjligt för en enda hjärna att på egen hand "återskapa den universella verkligheten", isolerad från kollektiva kritiska arbeten och en allsidig revolutionär praktik – med andra ord isolerad från en internationell revolutionär organisation. Denna förklaring är utan tvekan tillräcklig – så långt som förklaringar når. Men vi har för mycket respekt för Bahro begåvning och förmåga för att nöja oss med att enbart förklara svagheter i hans analys. Vi tror att en kritisk

diskussion – en lidelsefull diskussion som står i samklang med storheten i de problem som uppstår (och låt oss upprepa det, de är problem som är avgörande för mänsklighetens framtid) – är nödvändig. Om vi i denna artikel har med en stark och detaljerad kritik av allt som vi finner vara felaktigt i Bahros teser, så är det alltså inte alls med avsikt att ”skjuta ner honom”. Tvärtom är det i hopp om att få till stånd en verklig dialog och i förhoppningen att en verklig korrigerande är möjlig, både för honom och för de som kommer att inspireras av hans skrifter (och de kommer inte att vara få till antalet). Utan tvekan kommer vi själva att dra lärdom av en sådan diskussion, för vi har på intet sätt en ”definitiv” ståndpunkt vad gäller det exakta innehållet i den anti-byråkratiska politiska revolutionen; en sådan definitiv ståndpunkt skulle kunna utarbetas först efter de första avgörande segrarna.

Det finns två varandra kompletterande, ömsesidigt betingade rötter till svagheterna i Bahros ståndpunkt: en oklar uppfattning om byråkratins historiska roll och helt felaktig syn på arbetarklassens revolutionära potential.

Bahros huvudtes om byråkratin präglas av en ”objektivistisk”, till och med fatalistisk, vision av vad som händer efter den socialistiska revolutionen i de mindre industrialiserade länderna. Alltsedan Preobrazjenskij's skrifter har vi känt till att Sovjetunionen, isolerad från en segerrik socialistisk revolution i väst, var dömd till ”primitiv socialistisk ackumulation”. Men av detta följer inte alls att det enda tillgängliga instrumentet för att genomföra denna process var byråkratin (statsapparaten, den ekonomiska apparaten, och partiet som alltmer sammansmälte till ett enda socialt skikt) eller att denna ackumulation nödvändigtvis måste ske på bekostnad av en absolut minskning av levnadsstandarden för arbetarna och majoriteten av bönderna. Den ”materialistiska förklaringen” av den stalinistiska diktaturen är baserad på *dessa socio-ekonomiska särdrag* och inte på logiken med ”primitiv socialistisk ackumulation” i sig. Således kan den byråkratiska diktaturens ”oundviklighet” inte härledas från de särskilda historiska förhållanden som rådde i Ryssland 1917.

I själva verket erkänner Bahro att vänsteroppositionens alternativa program skulle ha tillåtit, om inte en ”smärtfri industrialisering”, så åtminstone en enorm minskning av dess kostnader och även ha kunnat undvika den barbariska tvångskollektiviseringen. Men han undviker den uppenbara slutsatsen genom ett konstgrepp: ”Det är ingen slump att detta program avlogs av den överväldigande majoriteten av de ryska kommunisterna.”

Detta leder oss till problemets kärna: motsatsförhållandet mellan en ”objektivistisk” historisk fatalism och en korrekt förståelse av *de objektiva och subjektiva faktorernas dialektik*. Med utgångspunkt från denna dialektik är det lika absurt att påstå att den byråkratiska diktaturen i Ryssland var oundviklig efter oktoberrevolutionens seger ”på grund av de objektiva omständigheterna i Ryssland”, som att hävda att Hitler och Auschwitz var lika ”oundvikligt” från och med 1918, om inte från grundandet av det tyska kejsardömet. Det finns en stor mängd mellanliggande förbindelseled mellan de ”yttersta objektiva orsakerna” och det praktiska resultatet. Dessa mellanliggande förbindelseled är främst uttryck för kampen mellan konkreta sociala och politiska krafter. För att bara nämna ett exempel: den socialdemokratiska ledningens avsiktliga förräderi mot den tyska revolutionen 1918, 1919, 1920 och 1923 hade säkert lika viktig effekt på den ryska revolutionens öde som Rysslands ”asiatiska” och ”barbariska” förflutna, för detta svek resulterade i att den ryska revolutionen isolerades, i strid mot bolsjevikernas projekt och förutsägelser.

Alla fatalistiska uppfattningar historien väcker en apologetisk frestelse till liv. Trots att Bahro är medveten om denna fara, dukar han ändå delvis under för den. I grund och botten ligger hans tes att byråkratin var oundviklig – *och därför progressiv* – för genomförandet av en ”primitiv socialistisk ackumulation”. Byråkratin blev reaktionär först när möjligheten till en ”extensiv industrialisering” ersattes av nödvändigheten av en ”intensiv industrialisering”

Inflytandet från Brandlers tradition, som upprätthöll liknande teser (som Ellenstein i franska kommunistpartiet nyligen åter tagit fasta på), en tradition som aldrig har varit helt frånvarande i det östtyska kommunistpartiet, är här obestriddligt.

Bahro begår en uppenbar orättvisa mot Trotskij och trotskisterna när han anklagar dem för ”historisk subjektivism” när de använder begrepp som ”deformation” och ”byråkratisk degenerering.” I själva verket hade alla objektiva faktorer som Bahro anser avgjorde segern för byråkratin nämnts av Trotskij i *Den förrådada revolutionen*. Bahro tillför inget originellt till detta område.

Skillnaden är inte att Trotskij ”underskattade” dessa objektiva faktorer, utan att han trodde att en politiskt korrekt reaktion från arbetarkadern i partiet, proletariatets förtrupp, skulle ha kunnat åstadkomma en förändring i den internationella och nationella uppsättningen av sociala och politiska krafter, vilket skulle ha kunnat avvärja stalinismen. Som en god leninist, trodde han på den subjektiva faktorns relativa självständighet. Bahro förkastar detta i sin analys av stalinismen, även om han själv hemfaller åt det, till och med på ett extremt uppförstorat sätt, i sina slutsatser. Detta är ett stort fel i hans metod.

Har arbetarklassen en revolutionär potential?

Allvarligare än denna halvt ursäktande attityd mot byråkratin är den skepsis som Bahro uttrycker i fråga om arbetarklassens revolutionära potential. När han betonar den extrema atomiseringen av arbetarklassen i Östeuropa understryker han helt riktigt en faktor som vi och andra har satt strålkastarljuset på före honom. När han tillfogar att det under *nuvarande förhållanden* (det vill säga under den byråkratiska diktaturen) är praktiskt taget omöjligt för arbetarklassen att av sig själv återuppbygga sina organiserade kadrer (s. 223-4 / 185-6), har han inte helt fel. Men den enda slutsats som man kan dra av detta är att det förmodligen krävs en ”tändhatt” utanför arbetarklassen för att sätta den politiska revolutionen i rörelse. Det finns olika möjligheter till detta: en splittring i apparaten, en revolt av intellektuella och t o m tekniker, en viktig stimulans från utlandet, etc.

Att utifrån det faktum att arbetarklassen står inför stora svårigheter när det gäller att utlösa den politiska revolutionen, dra slutsatsen att den inte kommer att kunna spela huvudrollen under processen, och framför allt under dess kulmen, (s. 388/ 314) är icke desto mindre att misslyckas med att förstå de verkliga lärdomarna av den ungerska revolutionen, ”Pragvåren” och de polska händelserna. Nu är detta tre länder där arbetarklassens objektiva sociala tyngd och politiska traditioner är sämre än i Östtyskland. Mot bakgrund av detta har Bahro skepsis ingen samhällsekonomisk grund; det uttrycker helt enkelt en politisk fördom.

Det som är förödande i hela denna del av boken är att Bahro, i ett försök att ge sin analys en större samstämmighet, utsträcker sin skepsis beträffande arbetarklassen i öst till en skepsis gentemot arbetarklassen i väst och i allmänhet reviderar den marxistiska teorin om arbetarklassens nyckelroll i störtandet av kapitalismen och införandet av ett klasslöst, socialistiskt samhälle. ”Mycken marxistisk diskussion i Europa sedan 1914”, skriver Bahro, har ”gått ut på förklaringar om att de intressen arbetarna verkligen visar inte skulle vara deras egentliga intressen.” (s. 224/186) De intressen som arbetarna faktiskt agerar utifrån, går enligt Bahro inte utöver gränserna för ”småborgerliga” och ”korporativa” förbättringar av deras situation. Således kan den ”naturligt reformistiska” (trade-unionistiska) arbetarklassen inte vara bärare av ett verkligt socialistiskt program. Ett sådant program kan utvecklas endast genom ett ”historiskt block”, där intellektuella, tekniker och högutbildade tjänstemän kommer att spela en mycket större dynamisk roll än arbetarna.

Bron till eurokommunismen har således lagts. Eurokommunismen motiverar sin strategi utifrån samma påstådda nödvändighet av att skapa ett ”historiskt block” som kan uppnå det

”alternativ” som Bahro predikar. Denna del av Bahros arbete har den förtjänsten att den formulerar detta med en brutal uppriktighet som är sällsynt bland ledarna för de italienska, franska och spanska kommunistpartierna (utom kanske bland några av de mer cyniska av dem, som Giorgio Amendola). Den eurokommunistiska strategin baseras i själva verket just på ett förkastande av arbetarklassens revolutionära potential. Och det är av stor betydelse för dialektiken mellan den framväxande socialistiska revolutionen i väst och den framväxande politiska revolutionen i öst, att motsättningen mellan de enorma möjligheter som nu öppnar sig för mänskligheten och motståndet från de byråkratiska apparaterna som sliter en oppositionell som Bahro mellan hans instinkt, som säger till honom att frälsningen kommer att komma från revolutionen i väst, och hans förnuft, apologetiskt som det är, som ständigt mumlar i hans öra: ”Glöm den marxistiska utopin om proletariatets förment revolutionära roll.”

Argumentationen är faktiskt svag, bortsett från en del abstrakt filosofiskt resonemang. Det är helt enkelt inte sant att den europeiska arbetarklassen ”sedan 1914” *enbart* strävat efter omedelbara materiella fördelar av ”facklig” eller ”korporativ” typ. Hur är det med den tyska revolutionen 1918, när det bildades arbetarråd i hela landet? Hur är det med generalstrejken mot kappkuppen 1920? Hur är det med de stora strejkerna och fabriksockupationerna i Italien 1920? Hur är det med generalstrejken i juni 1936 Frankrike? Hur är det med den spanska revolutionen 1936-37? Hur är det med de stora ”befrielse”-bataljerna i Frankrike och Italien, som kulminerade med den italienska generalstrejken 14 juli 1948? Hur är det med maj 1968 i Frankrike och det ”smygande maj” i Italien år 1969? Hur är det med den portugisiska revolutionen 1974-1975 och den framväxande spanska revolutionen idag?

Efter att han tillgodogjort sig erfarenheterna från revolutionen 1905, var Lenin mer ”realistisk”, mer ”marxistisk” och mer exakt än Bahro. Den praktiska erfarenheten av nittonhundratalet har bekräftat att även om arbetarklassen är ”spontant reformistisk” (trade-unionistisk) under ”normala tider”, så är den ”spontant antikapitalistisk” (revolutionär) under perioder av revolutionär kris. Dessutom är detta den enda materialistiska tolkning (och inte någon konspirationsteori) som förklarar *växlingen* mellan ”normala” situationer och revolutionära kriser under hela 1900-talet.

Men så är det: förutfattade meningar, fördomar, och ”falskt medvetande” har en obeveklig logik, även (eller i synnerhet) när det gäller en stor teoretiker som Bahro. Den falska systematiseringens djävul lurar tyst bakom den nödvändiga systematiseringens ängel.

Så snart man betraktar revolutionen som omöjlig, ”eftersom det inte finns något revolutionärt subjekt”, tvingas man av ”politisk realism” att stävja och kväva en verklig revolution när den börjar växa fram inför sina ögon. Bahro förebrår inte Cunhal för politiken med att upprätta en ”antimonopolistisk allians”, som gjorde det möjligt för den portugisiska kapitalismen att rädda sig själv under den kapitalistiska krisens värsta ögonblick under det första halvåret 1975. Nej, han förebrår honom för att ha framprovocerat en meningslös ”vänster/höger”-polarisering, även inom armén. Det är samma förebråelse som Edouard Bernstein riktade mot de tyska revolutionärerna 1918, och som även utsträckte den till att gälla de franska revolutionärerna (och Karl Marx själv) genom att kritisera deras agerande 1848. Denna typ av ”politisk vishet” som ett substitut för en förståelse för klasskampens objektiva dynamik är ovärdig dig, kamrat Bahro, ovärdig din vision och din kommunistiska lidelse.

Tre programmatiska tvetydigheter

Dessa analytiska brister leder till programmatiska tvetydigheter som skulle få en lång rad konsekvenser om de dras ut till sin spets. (Låt oss hoppas att diskussionen, även om den måste föras bakom fängelsegaller, kommer att hindra Bahro från att gå så långt)

Den första handlar om de politiska och sociala slutsatser som följer av Bahro:s kritik. Ja eller nej: Måste *de arbetande massornas politiska makt* upprättas, eller måste vi nöja oss med att hoppas på en utdragen omvandling efter det att den politiska byråkratins makt ersatts av teknokraternas dito?

Bahro är varken hycklande eller blind. Han förstår helt och fullt problemställningen. Trots sin entusiasm för "Pragvåren" och den jugoslaviska erfarenheten, tvekar han inte att skriva:

Det var ingen slump att reformens ledande ekonomiske teoretiker, Ota Šik, inte ville ha *några* verkliga arbetarråd, utan en direktörs-regim, som bara biträdades av råd..."(s. 116 / 95).

Och:

Om den tjeckoslovakiska reformrörelsen hade haft framgång (av vilket slag det vara må) skulle arbetarna ha återfått sina fackföreningar, vilket hade förbättrat deras socialpolitiska läge. Men å andra sidan skulle deras subalternas roll som lönearbetare i en byråkratiskt styrd stat ha accepterats just i och med en sådan restauration.(s. 224 / 183)

Helt rätt. Så står frågan: En reformering av det byråkratiska systemet eller en anti-byråkratisk politisk revolution. Eftersom Bahro är skeptisk till arbetarklassens revolutionära potential, uttalar han sig inte (än?) för en politisk revolution, men han betonar otillräckligheten av reformer. I vilket fall som helst, låt oss tillstå att hans ständiga hänvisning till en "kulturrevolution" (i stället för politisk revolution) är bara en skenmanöver som gör det möjligt för honom att undvika svårigheten, men inte lösa den.

Med tanke på de tragiska händelserna under den kinesiska kulturrevolutionen, måste slutsatsen bli ännu mer definitiv. Den "byråkratiska kastens" (termen används av Bahro på sidan 13 / ??) maktmonopol kan inte avskaffas utan att upprätta proletariats, de arbetande massornas, politiska makt.

Den andra tvetydigheten rör förhållandet mellan kommunerna, som i Bahros projekt utgör den "administrativa" grundvalen för "den bortdöende staten", och arbetarråden. Alla avsnitt i boken som behandlar denna fråga är betänkligt vaga. "Sammanslutningsprincipen" är mycket lovvärd, det medges. Men vad betyder den konkret, särskilt i ljuset av de enorma krafter som Bahro tillskriver kommunerna? Kommer de att väljas genom allmänna val? Eller utgöras av rådsdelegerater? Territoriella råd och fabriksråd, eller bara de förstnämnda? Hur kan man garantera att icke-producenterna inte än en gång kommer att påtvinga producenterna uppoffringar? Bahro erbjuder inga riktiga svar på dessa frågor, som trots allt följer logiskt från alla premisser som mycket utförligt utvecklas i hans bok.

Den tredje tvetydigheten, som måhända är den allvarligaste, hänför sig till problemet med det enda partiet. Den mest slående paradoxen i Bahros tänkande är att han, efter att ha koncentrerat elden, som inledningsvis riktades mot byråkratin som helhet och sedan enbart mot den "politiska" fraktionen av byråkratin ("*die Politbürokratie*"), inte tydligt och klart kan ta avstånd från principen om det enda partiet och uttala sig för ett flerpartisystem. Han sträcker sig så långt att han uppmanar till skapandet av ett "Kommunisternas förbund". Det är inte klart om detta är tänkt att vara ett andra parti, det enda partiet, eller inte något parti alls.

Återigen, är Bahro varken naiv eller en godtrogen. Vid flera tillfällen påpekar han att trots självförvaltning på fabriksnivå och trots "rådssystem", styrs Jugoslavien fortfarande av en byråkrati. Inte heller tror han att staten kan försvinna över en natt. Han erkänner de samtida produktivkrafternas mäktiga centraliserande tendens. Han har även en överdriven respekt för statens "objektivt nödvändiga" roll. Vem är det då som ska sätta svansen på åsnan? Kan tusentals kommuner som agerar "genom fri sammanslutning" besluta om exakt i vilka proportioner som nationella eller till och med internationella intäkter ska uppdelas? Kan de arbetande massorna besluta bland tusentals varianter? Gräsrotsinitiativ hyllas, men till vilken

nytta? Om man inte accepterar nödvändigheten av att massornas väljer bland en rad alternativa strategier för ekonomisk, social, kulturell och politisk tillväxt – det vill säga mellan olika partier och tendenser – då man är tillbaka till en kombination av trevlig anarkistisk spontanitet på gräsrotsnivå och *en regim med ett byråkratiserat enda parti i toppen*. Dessa är de enda möjliga lösningarna, åtminstone så länge övergångsfasen varar och staten kvarstår.

När Bahro kritiserar Lenins anti-byråkratiska kamp som otillräcklig, använder han formeln: ”Du kan inte bekämpa en apparat med hjälp av en annan apparat.” Överens. Men den uppenbara slutsatsen är att den byråkratiska diktaturen inte kan avskaffas om den fortsätter att ha monopol på det *centrala* beslutsfattandet, vilket betyder de politiska besluten. Vi kan inte heller hysa illusionen att ”politiken” – det vill säga, de centrala besluten – kommer att försvinna som genom ett trollslag under trycket från ”sammanslutningar”. *Alltså är det processen för det centrala beslutsfattandet som beslutsamt måste demokratiseras*. Och det finns inget annat sätt att göra detta än genom att knyta samman arbetarrådets politiska regim med kommunernas institutioner och med ett flertal partier och sammanslutningar *på nationell och internationell nivå*.

Efter att ha formulerat denna hårda kritik, låt oss avsluta med att än en gång betona det viktiga bidrag som Bahro har givit beträffande diskussionen om den politiska revolutionens problem. Och låt oss framför allt upprepa vår indignation över att den östtyska byråkratin har placerat en sådan tänkare bakom galler – anklagad för spioneri för imperialistiska underrättelse-tjänster!

I ett brev till Bebel, där han protesterade mot den censur som ledningen för det tyska socialdemokratiska partiet försökte utöva över offentliggörandet av *Kritik av Gothaprogrammet*, utropade Engels: ”Vad gör dig annorlunda än Puttkamer (Bismarcks minister) om du inför en *Sozialistengesetz* (lag mot socialister) i dina egna led?”

Fängslandet av Bahro är inte bara en *Sozialistengesetz* inom arbetarrörelsen. Det är ett Bastiljliknande absolutistiskt godtycke från byråkratins sida. Men Bastiljen kommer en dag att stormas av de arbetande massorna.

Frige Rudolf Bahro!
Inget *Berufsverbot* [yrkesförbud] i Öst- eller Västtyskland!
Ge Rudolf Bahro en professur vid Jena-universitetet!

20 september 1977

Översättning: *Martin Fahlgren*